

До 75-річчя утворення УНІКу

Галина Ковальчук

Журнал УНІКу «Бібліологічні вісті»

«Бібліологічні вісті» - єдиний в 20-30-х роках у Радянському Союзі науковий журнал практично з усіх галузей книгознавства - видавався Українським науковим інститутом книгознавства з 1923 по 1930 р. Більшість надрукованих у ньому статей зберегли свою наукову цінність до сьогодні і є достовірним джерелом для вивчення історії українського книгознавства в багатьох аспектах. Важлива роль «Бібліологічних вістей» у становленні вітчизняної періодики, формуванні нового типу науково-книгознавчого періодичного видання, виробленні основних його принципів, форм, традицій в освітленні книгознавчих проблем. Безпосередньо журналу присвячені статті М.Гуменюка¹, публікації Н.Королевич і Л.Лазебного, а також Я.Дашкевича в «Книжнику»² (щойно вийшов з друку анований покажчик змісту журналу)³, проте матеріали часопису та діяльність редакції ще не одержали всебічного висвітлення в літературі.

У редакційній статті до №1 (1923) «Бібліологічних вістей» його головний редактор і директор УНІКу Юр Меженко зазначав: «...Робимо спробу організувати інформаційно-науковий бюлетень. Брак коштів примушує нас перші числа випускати в обмеженій кількості і друкованими на машинці». Їх готував гурток київських бібліологів - М.Іванченко, В.Ігнатієнко, Д.Лисиченко, Ю.Меженко, В.Міяковський, Я.Стешенко, М.Ясинський та ін. Третій і четвертий номери часопису за 1923 р. було видано вже друкарським способом (тираж 500 прим.).

З першого року існування журналу УНІК запрошує фахівців України, Росії, з-за кордону надсилати статті чи інформацію про книжкове життя в регіонах⁴. З 1924 р. «Бібліологічні вісті» стають «прекрасно редагованим фаховим журналом, до співробітництва в якому було притягнуто найвидатніші наукові сили в галузі книгознавства»⁵. Тираж - 1000 прим. (№4 за 1930 р. - 1122).

З матеріальних причин журнал не завжди виходив ритмічно. Фінансові справи були напруженими протягом усього періоду життя часопису⁶. Всього вийшло 25 номерів журналу у 21 випуску.

У рекламних оголошеннях подавалося понад 150 прізвищ учених, письменників, художників - передбачуваних авторів журналу, хоча надруковалося лише 60. Серед них найчастіше публікувалися статті В.Ігнатієнка, Ю.Меженка, Т.Алексєєва, Е.Голлербаха, Й.Залевського, А.Артюхової, С.Борового, В.Січинського, Д.Лисиченка, Д.Балики, М.Куфаєва, М.Макаренка та ін. До співробітництва в часописі залучалися, серед інших, Л.Биковський (Подєбради), І.Боршак (Париж), М.Рубакін (Лозанна), Л.Хавкіна (Москва), тобто найвидатніші сили в галузі книгознавства.

Усього на сторінках «Бібліологічних вістей» було опубліковано понад 200 різних статей, не рахуючи рецензій, оглядів та хронікальних заміток.

Програма часопису, що відбивала характер, зміст і напрями здійснюваних Інститутом робіт, передбачала в 1923 р. такі питання: бібліографія, бібліотекознавство,

бібліофілія, книжкова справа. З 1924 р.: «Статті та інші праці з питань теоретичного і прикладного книгознавства: Історія книги. Журналістика. Історія преси. Законодавство про друк. Історія цензури. Теоретична бібліографія. Бібліографічні покажчики по різних галузях життя та знання. Бібліотекознавство. Бібліопсихологія. Бібліофілія. Екслібрис. Манускрипти. Рідкі видання. Видавнича та книгарська справа. Теорія та практика друкарського мистецтва. Хроніка бібліологічного життя на Україні та за кордоном»⁷.

Журнал є цінним джерелом з історії та мистецтва книги, насамперед української, вивчення якої, по суті, тільки починалося в 20-30-ті роки. Його значний внесок в історіографію вітчизняного першодрукування сприяв систематизації та узагальненню знань про стародруки, відпрацюванню методики їх дослідження («Загальний огляд стародруків київських бібліотек» В.Барвінка (1924, №3, с.132-149), «Українські та білоруські видання XVI-XVII ст. в бібліотеці Саратовського університету» Ю.Кузнецової (1928, №1, с.33-38), «Українські стародруки в книгозбірнях м.Самари» та «Українські і білоруські стародруки в бібліотеці ленінградського університету» В.Перетца (1924, №1/3, с.167-170), «Слов'янські інкунабули київських бібліотек» П.Попова (1924, №1/3, с.150-166), «Стародруки Кам'янецького історико-археологічного музею» Є.Січинського (1924, №1/3, с.170-171), «Інкунабули Одеської центральної наукової бібліотеки» І.Фааса (1927, №2, с.69-90). З часу появи цих описів у складі фондів стародруків бібліотек відбулися суттєві зміни (здебільшого в зв'язку з війною), що надає публікаціям особливого значення. Дослідження окремих стародруків подавалися в працях «Зрелище життя человеческого» (М., 1712) О.Маслової, «Четвероевангеліє без виходу поч. XVII ст.» О.Гераклітова, «Невідоме видання «Поученій Авви Дорофеа» р.1628» Ю.Кузнецової.

Актуальні також матеріали методологічного характеру, яких бракує й донині: «До методології описування слов'янських стародруків XV-XVII ст.» С.Клепікова (1928, №1, с.21-32), «Дещо про методи дослідження стародруків» М.Корнєєвої-Петрулан (1925, №1/2, с.115-118), «Комітет для опису видань, що вийшли на

території України XVI-XVII вв.» С.Маслова (1925, №1/2, с.36-40).

Не втратили своєї ваги і дослідження з історії друкарства: «Початки друкарства у слов'ян» П.Попова, «Друкарство на Україні в XVI-XVIII ст.» С.Маслова, «Про Київські стародруки XVII-XVIII ст.» М.Михайленка, «Зібрання відомостей про видавництва, друкарні й книгарні на Україні», «350 літ тому і тепер», «Казковий та реальний образ першодрукаря» Г.Тисяченка, «Друкарні та стародруки прикарпатської Русі-України» Є.Перфецького, «До історії друкарської справи на Україні» Н.Б., «Іван Федоров і друкарська справа на Волині в XVI ст.» В.Романовського, «Острозька друкарня в Острозі та в Дермані після Берестейської Унії (1569), її видання та діячі» К.Копержинського, «Нариси з історії Чернігівської, Троїцько-Іллінської друкарні в першій половині XIX ст.» (3 нариси) В.Дубровського, «Жлинцівські друкарні старовірів» М.Тищенко.

Питання історії російської, єврейської, польської книги порушувалися в статтях «До питання про початок Московського друкарства» О.Герасімова, «До історії друкарень російського цивільного друку на Україні (1765-1850)» К.Благовещенської, «Нариси з історії єврейської книги на Україні», «Нездійснені проекти утворити в Києві єврейську друкарню (1836-1846)» С.Борового та ін. Історія цензури розглядалась у працях «До історії цензурних нравів 90-х років» Т.Алексєєва, «Ювілей цензурного акту 1876 р.» В.Міяковського та ін. Ще один напрям пошуків - історія паперової промисловості: статті «Найдавніші папірні на Україні» (XVI ст.) І.Крип'якевича, «До історії папірень на Україні» В.Романовського, «З історії старої паперової промисловості на Чернігівщині» М.Кошарнівського.

Окремий номер журналу (1924, №5/7, в одній книжці) відведено 350-літньому ювілею українського друку. Випуск оздоблено стилізованими під стародруки заставками, ініціалами, кінцівками, ілюстраціями. Обкладинку в стилі українських заставок XVI-XVII ст., за мотивами Стратинського «Требника» 1606 р., та марку УНІКу виготовив відомий вітчизняний художник В.Кричевський. №3 за 1926 р. було присвячено видатному художнику-графіку Георгію Івановичу Нарбуту, №3 за 1927 р.) - Миколі Васильовичу Гоголю.

У журналі відводилося багато місця матеріалам з мистецтва оформлення книги, з історії графічного мистецтва (М.Макаренко «Мистецтво книжки», П.Попов «Матеріали до словника українських граверів», І.Крип'якевич «Причинки до словника українських граверів», «До історії львівської гравюри в XVII в.», П.Клименко «Українські ритодруки», В.Січинський «До питання про автора гравюр українського першодруку» та ін.). Особлива увага приділялася творчості українських книжкових графіків - Г.Нарбута, М.Алексєєва, М.Хіжинського, М.Кирнарського. Подавалися огляди виставок графічних робіт, загальнотеоретичні статті з книжкової графіки.

З історії української преси були опубліковані статті В.Ігнатієнка «Українська преса в 1922 р.» (1923, №1/2), «Історія української преси та її вивчення» (1923, №3), «Одеська періодична преса років революції та громадянської війни 1917-1921 рр.» (1930, №2); М.Возняка «Нездійснений план українського журналу з 1883 р.» (1927, №2); І.Кревецького «Перша газета на Україні»

(1926, №4); Д.Лисиченка «Українська преса в Катеринославі» (1923, №2); В.Міяковського «До історії журналістики на Україні» (1923, №1); Ф.Сенгалевича «Періодична преса на Канівщині на початку революції» (1927, №2); М.Ясинського «До питання про початок української преси» (1923, №4).

На сторінках журналу обговорювалися питання про сутність і склад книгознавства, про завдання окремих книгознавчих дисциплін, про дослідження читачтва. Особливий інтерес становлять статті М.Куфаєва, Д.Балики, М.Рубакіна, Ю.Меженка та ін.

Досвід зарубіжного книгознавства висвітлено у матеріалі Л.Биковського «Книжна справа в Чехословаччині» (1926, №2), де подано картину розвитку книговидавничої справи, книжкової торгівлі, бібліографії, книгознавства в цій країні. Особливу увагу автор приділив діяльності директора Чеського бібліографічного інституту Л.Жівного, познайомив з розробленою цим ученим схемою книгознавчих наук.

Чимало вміщувалося і оглядів, рецензій на фахову закордонну літературу.

Кардинальні проблеми організації, теорії й методики бібліографічної справи в Україні висвітлено в статтях С.Маслова «Комітет для опису видань, що вийшли на території України в XVI-XVIII вв.» (1925) та П.Іноземцева «Проблеми національної бібліографії на Україні» (1929, №2/3), де відстоювалися принципи складання українського бібліографічного репертуару. Матеріали Ю.Меженка, який неодноразово писав про важливе значення державної бібліографії, та М.Ясинського, що узагальнювали розвиток бібліографії художньої літератури в Україні в 20-х роках, внесли суттєвий вклад у розробку теоретико-методичних питань цієї галузі.

Після засудження першим Всеросійським бібліографічним з'їздом спроб поділу бібліографії на наукову й практичну українські вчені дали нові класифікації бібліографії. Так, Ю.Меженко в статті «Теоретичні передумови організації української бібліографічної роботи» (1926, №4, с.48-57) рекомендував, залежно від повноти відображення літератури, поділяти бібліографію на реєстраційну, анотаційну, рекомендаційну. Пізніше, в матеріалі «Державна бібліографія на Україні та потреби наукової роботи» (1930, №4, с.5-14) він зробив спробу розподілити бібліографічні посібники на групи, зумовлені їхнім суспільним призначенням. Відмовившись від прийнятої раніше класифікації, Ю.Меженко першим в Україні запропонував як головну ознаку поділу бібліографічних посібників їх читачке призначення.

Висвітлювалися в «Бібліологічних вістях» питання сучасної книжкової справи («Новини друкарської техніки» Є.Рихліка, «Хто винен в подорожчанні книги» М.Алексєєва, «Теорія ритму будування книги і газети» С.Срединського, «Стандартизація матеріалів для друку та манускриптів», «Бібліометр або книгомір», «Стандартизація паперових форматів» С.Кондри, «Минула та сучасна техніка друкарська», «Про технічні правила складання» І.Галактіонова, «Стан книжкової торгівлі» Д.Лисиченка, огляди видавничої діяльності).

Цікаво проаналізувати в кількісному відношенні тематику основних статей журналу, без урахування рецензій та хронікальних заміток. Це певною мірою

відбиває і направленість дослідницької діяльності Інституту. Тематика публікацій журналу різнопланова, охоплює всі розділи книгознавства. Умовно зміст статей можна розподілити так: *історія книги та друкарства* - 33 статті; *мистецтво книги* - 29 статей; *бібліографія* - 21 стаття; *бібліотекознавство* - 21; *стан книжкової справи за кордоном* - 14; *преса* - 13 (історія преси - 10); *літературознавство* - 11; *про діяльність окремих книгознавців* - 8; *теоретичні проблеми книгознавства* - 7; *видавнича діяльність* - 7; *вивчення читача* - 5; *книгознавчі наради, святкування* - 4; *папірні* - 4; *історія цензури* - 3; *поліграфія* - 3; *музеї* - 3; *книжкова торгівля* - 2; *статистика друку* - 1; *мовознавство* - 1.

У журналі були постійні рубрики: «*Miscellanea*» (друкувалися статті з історії стародруків, друкарської справи, преси, замітки про рукописи, екслібриси та ін.); «*Рецензії. Огляди*» - відгуки на вітчизняні та зарубіжні книги з питань бібліотечної справи, бібліографії, книгознавства, мистецтва книги; підрубрика «*По закордонних часописах*» (особливо насичена в 1929-1930 рр.); «*Персоналія*» (іноді вона називалась «Пам'яті згаслих») - друкувалися некрологи відомих діячів книги, зокрема І.Калиновича, Г.Саливона (Г.Тисяченка), О.Попільницького, О.Ловягіна.

Інформацію для «Хроніки» в «Бібліологічних вістях» (за нашими підрахунками, п'ята частина обсягу журналу) Інститут одержував завдяки творчим зв'язкам з бібліотеками, товариствами, книгознавчими установами України, інших республік Радянського Союзу і зарубіжжя. Матеріали рубрики (відсутня лише в двох випусках - за 1924 та №2 за 1926-рр.) відбивали важливі події в галузі книжкової та бібліотечної справи, бібліографії, мистецтва книги (звіти про діяльність УНІК, установ книжкової галузі, бібліотечні або бібліографічні з'їзди, наради, конференції, про книгознавче життя).

Підрубрики «Хроніки»: бібліологія, бібліографія, бібліотекознавство, видавнича справа, друкарство, мистецтво книги, бібліофілія. У розділі «Праця українських бібліологів» (з №3 за 1923 р.) вміщувалась інформація про розпочаті або готові праці вчених-

книгознавців. Мета розділу - уникати паралелізму в роботі книгознавців, а також давати картину книгознавчого життя. У №1 за 1928 р. редакція запропонувала читачам розмішувати у розділі «*Desiderata*» оголошення або пропозиції до обміну чи продажу необхідної літератури. Тут же друкувалися оголошення та звернення установ. Деякі матеріали «Хроніки» публікувалися в підрубриках «*Vagia*», «*Прологомени*». Загалом за цим розділом можна вивчати історію книжкової справи 20-х років.

До кінця 1927 р. редакторами часопису були М.Іванченко, Ю.Меженко і Я. Стешенко, а з 1928 р. - Ю.Меженко, С.Кондра, М.Алексеев⁸. Ця зміна позначилася на змісті та структурі журналу. Найцікавішими, на наш погляд, були випуски 1924-1927 рр.

Згодом журнал зазнавав і критики, подеколи досить різкої, за перевагу в ньому матеріалів, звернутих у минуле книги, за надання сторінок емігрантам - «буржуазним націоналістам» і «фашистам»⁹. Однак статті вчених-емігрантів С.Сірополка, Л.Биковського, І.Огієнка, І.Борщака являють собою справжні наукові праці.

Не оминемо і ту велику роль, яку відігравали «Бібліологічні вісті» у справі піднесення авторитету вітчизняної культури за кордоном, де розходилася значна частина тиражу¹⁰. Працівники УНІКу пишалися своїм часописом. У листі УНІКу до паризьких «Українських вістей» від 10 березня 1928 р. йшлося про «чергове число цього прекрасного видання, яке здобуло собі вже заслужену славу скрізь по українських культурних центрах і навіть за кордоном... як завжди цінна хроніка. Комплект цього видання буде колись з великим запалом розшукуватися всіми культурними робітниками»¹¹. «Мало було бібліологічних часописів, - зазначалося в листі від 30. 09. 1927 р., - що при таких неймовірно важких умовах, не виплачуючи гонорара, іноді не маючи грошей навіть для оплати друкарських витрат, могли без перерви проіснувати п'ять років, з кожним роком збільшуючи кількість друкованих аркушів і об'єднуючи коло себе все більшу й більшу кількість бібліологів»¹².

¹ Гуменик М.П. Журнал «Бібліологічні вісті» (1923-1930) // Книгознавство та бібліографія. - К., 1983. - С.75-81.

² Королевич П., Лазебний Л. Прекрасно редагований фаховий журнал // Книжник. - 1922. - №1. - С.22-23; Дашкевич Я. «Бібліологічні вісті» - ідеї та люди. - Там само. - С.23-24.

³ Бібліологічні вісті (1923- 1930): Систематичний анотований покажчик змісту / Національна парламентська бібліотека України. Упорядник Г.І.Ковальчук. - К: Абрис, 1996. - 200 с.

⁴ Інститут рукописів (ІР) НБУВ, ф.47, од. зб. 19.

⁵ Порський В. «Бібліологічні вісті» // Укр. бібліол. вісті. - Львів, 1948. - С.4-6.

⁶ ІР, ф. 47, од. зб. 61, 66, 83, 92, 225.

⁷ Бібліологічні вісті. - 1924. - №1-3.

⁸ ІР, ф.47, од. зб. 154, арк. 10; 225, арк.2.

⁹ Керезез Я.В. В борьбе за марксистско-ленинское книговедение // Книжный фронт. - 1933. - №12. - С.29-31.

¹⁰ ІР, ф. 47, од. зб. 34.

¹¹ Там само, од. зб. 161, арк. 41.

¹² Там само, од. зб. 92, арк. 288.